

Петя Накова

**ПРОПОВЕДНИКЪТ
И ЧЕРНИЯТ КОН**

София, 2012

Всички права запазени. Нито една част от това издание не може да бъде възпроизвеждана под каквато и да било форма без изричното съгласие на автора и на издателство „Изток-Запад“.

© Петя Накова, автор, 2012

© Издателство „Изток-Запад“, 2012

ISBN 978-619-152-123-4

Петя Накова

Проповедникът и Черният кон

Биографичен роман

Съдържание

Малката вселена в големия град.....	9
Хорът	13
В началото беше ежедневието.....	16
Първи удари	21
Невидимата ръка.....	25
Заподозреният шпионин	27
Планината.....	32
Проблеми и решения	36
Корени, коренища и канче	44
Блудният син и батко му	50
Такива бяха дните.....	56
Бай Сандо ме направи евангелизатор.....	63
Кюстендил. Способностите се разгръщат	71
Ромите	79
Господ ще ми даде много хора, щом дяволът се опитва да ме убие.....	86
Чудеса и магии	92
Партийният и апостолът	99
Приятели.....	110
Ангелът на лампата	115
Нов председател.....	122
Природа, какво да го правиш	126
Авторитети.....	134
Отново в София. Тримата от Съвета	141
Пряка схватка.....	145
Ползи и петно	148
Погребения и сватби	154
Нови попълнения	158
Ревизията	166
Операцията.....	177

В Хасково и Шумен	183
Процесът тръгна.....	187
Един омаловажен престой.....	196
На подготвено място.....	197
„Шпионинът“ след 30 години.....	200
Още борби.....	204
Колчо.....	208
Оправдание чрез вяра.....	212
Ослепяването.....	217
45 години (не) стигат	227
Свободни избори.....	236
Прошката.....	241
КРДОПБГДСРСБНА и архивите.....	245
Първи мандат. Напред	251
Чуждестранните евангелизации.....	255
Новости и реакции.....	262
Не-новости.....	271
Виена.....	280
Единственият страх.....	283
Втори мандат. След мечтите	293
Кризи.....	298
Катастрофата.....	305
Епилог	311
Бележки	312

*Да градиш хора.
Да градиш с хора.
Здание, което да запълва невидимото духовно пространство с градивната единица човек.
Жив човек.
Можеш всичко да градиш.
Човекът остава незавършен.*

*Всеки градеж си има история.
Всяка история си има човек.
Тази е на Милчо.*

*Мислил ли си да станеш проповедник?
„Каквото и да правиш, искам да си най-добрият“ (бащино предсказание).*

*В памет на
пастор Емил Димитров*

Малката вселена в големия град

Деление

В началото на шейсетте години на миналия век светът откри, че човек може да излети с изкуствен спътник, да се протегне и живата му плът, обвита със специалната материя на скафандъра, да докосне Вселената. Човечеството разширяваше обсега си към Космоса, защото малката му земна вселена беше смалена – разделена на две. Първият човек в Космоса, излетял с Восток 1 на 12 април 1961 г., беше Юрий Гагарин – съветски гражданин и комунист – какво по-голямо доказателство за превъзходството и мощта на комунистическите идеи. Американците са изпреварени! Капитализмът не може да се сравнява с мощната социалистическа система.

Ново вино за пиянството на пропагандата. Ето, първият космонавт не видял в открития космос нито Бог, нито нещо подобно. На това вярващите възразяваха под сурдинка: „Те какво очакват Бог да направи – да улови жалкия им кораб и да ги заведе на банкет в тронната Си зала?“ Такива неща те говореха скришом, посплашени от идеологическата нетърпимост на комунизма към религията. И по-специално не от самата идеология, а от действията ѝ – между 45-а и 49-а година бяха убити над 120 православни свещеници, на два публични процеса бяха осъдени над 30 протестантски пастори. Освен двете войнстващи идеологии за строя, отношения изостриха и две идеологии за ума – станаха четири парчета вселена.

Едно свойство на Вселената, което физиците още не са изследвали е, че разделяйки се, всяка вселенска част придобива по-голяма дълбочина, сложност и уплътняване с елементи, стремейки се да компенсират липсата на принадлежността към цялото. По силата на това свойство през същата 1961 г. Съветският съюз усложни и задълбочи своята четвърт вселена, като догони Америка и създаде атомна бомба. Сега вече системата на социа-

листическия блок придоби увереност, можеше да си позволи да бъде по-арогантна и да разхлаби режима на лагерите, политическите присъди и административните мерки.

Началото на 60-те бяха смътен полъх на нещо ново, различно, незнайно, предчувствие за по-хубаво, по-свободно, нещо като нищо дотогава. Разобличаването на култа към личността на Сталин постигаше целите си. Изведнъж започнаха да се изричат на глас, и то от властващите, думи, които обикновеният човек не смееше да си помисли насаме в леглото! (Защото си имаха начини да знаят какво става и под чаршафосаното родопско одеало.) Отчетоха се грешки на властта, ръководни хора си направиха самокритики, мнозина бяха махнати от високите им постове и забравени, а протестантските пастори бяха освободени от затворите.

Това е точно времето, когато се появиха първите делегации от Запада, първите романи от западни автори по книжарниците, първите западни филми. Времето и на портокалите и бананите по Нова година, Първи май и Девети септември. Времето на първите леки коли, руски и с чакане между шест и десет години, но свободни!; първите парцели за частно ползване; върнаха се първоначалните имена на някои градове (Варна и Перник, вместо Сталин и Димитрово); човек можеше да си позволи понякога да се отбие и до Кореком, стига да се добере до незаконна валута (какво пък, стана по-приятно, по-интересно да се живее – сигурно това е комунизмът?!). Цензурата стана по-рафинирана (разбира се, в рамките на допустимите идеологически граници – комунизмът има грешки, но не е погрешен, някои партийни ръководители бъркат, но Партията – „е непогрешима, когато съгреша дори“). Време на искрен ентузиазъм и смътна вяра в крайната победа на комунизма.

В това време ставаха неща, които показваха, че същността на системата не е мръднала: през август 1961 година построиха Берлинската стена. В България Партията не бе отстъпила нито на косъм в идеите, в промиването на мозъците, в железния контрол, в целите си. Създадената от нея Държавна сигурност проникна във всички фибри и тъкани на общество и държава. „Партията и Правителството решиха...“ – така започваха всички постановления на властта. Държавата беше само ръката, с която Партията действаше навсякъде, опитвайки се да заличи вселенските мис-

тери, да направи всичко материя, едноизмерна, едноцветна, с еднакъв, социалистически, материален дух. Всички други бяха различни. А всички различни бяха врагове и трябваше да се страхуват. В религиозната част това бяха православните, католиците и мюсюлманите, и няколко клона на протестантството – евангелисти, петдесетници, конгрешани, баптисти, адвентисти. На общо основание заедно с тях бяха подгонени и последователите на Петър Дънов. Вярващите знаеха, че са мишена, следени и унищожавани, и затова се стягаха вътрешно, изтръпнали и уплашени, че ще се разправят с тях.

Близо хилядата души от вселената на Милчо и Стефка не се възприемаха като различни. Те бяха прави. Верни. ПравOVERни. В моментите на сблъсък между вярата им и режима се раждаха проблясъците за неговата нелепост. Милчо беше уверен, че е допринесъл да се изгради социализъм, по-истински от държавния. (Всъщност той никога не се е стремял да се състезава с държавата и не се е сравнявал с нея, това е оценка на тези, дето работят анализ и систематизиране години след смъртта му.) И години след падането на системата хората все още признават, че в църквата са намерили това, което им е липсвало в обществото. Там си имаха доверие (след изпитателен срок), младите помагаха на старите, жените се носеха непретенциозно, а мъжете понякога им отстъпваха първенството съвсем съзнателно. Там беше църква.

Срещнах се с известния актьор Явор Милушев (беше свършил мандатът му на заместник-министър на културата) в едно кафене близо до мястото, което с приятелите му открили в центъра на града, докато по тийнейджърски изследвали странностите на софийския пейзаж. Разказа ми, че пристъпвайки от оживената улица вътре в сградата, попаднал сякаш в „херметично пространство“. Чуval се плътен миньорен глас (поякога така говорел пастор Христо Киров, баща на известния по-късно естраден певец Бисер Киров). Това било проповед. Думи, които (специално си записах точните изрази на Явор Милушев) „се различаваха от вокала на обстановката – вестници, радио и телевизия (тогава я имаше вече). Там се говореше по друг начин за морала, ценностите, историческите събития“.

С удоволствие наблюдавах, сякаш скрита зад завесата в театър, как актьорът се опитва да възстанови избледнелия спомен.

„Учуди ме, че накрая никой не ръкопляска – гласът му обяви тайнствено и в същото време убедително ключа на преживяното. – Остана тишината.“

Допивахме кафето.

После се запознал с Милчо и веднъж се срещнали случайно при Шести полк, където сега е НДК. Милчо не се държал като наставник, не направил разлика в годините им. Говорел по начин „различен от учителите в училище. От него лъхаше комплекс от човешки стойности, каквито усещах само у дома“.

Чувствам се странно, когато се срещам с известни личности. Може би заради честото разминаване между известната личност и голямата личност. При Явор Милушев го нямаше. Големият човек е голям, защото може да разпознае човешината.

След няколко години Явор заминал за Чехия и вероятно затова този спомен, като една от последните му авантюри в София по разширяване на светогледа, не се изтрил.

Хорът

Вечерта посетителите бавно и тихо пресичаха линията на отворения стъклен портал. От външната му страна ги чакаше проповедникът, който беше говорил току-що. Ръкуваше се, вмениявайки последна доза сериозност на всеки поотделно. Помощникът му Милчо се въртеше около него широко усмихнат. Каза си по нещичко с този-онзи. Уговори няколко срещи през седмицата. Научи за едно място, където трябваше да се помогне да се пренесат въглищата. Поогледа кой си тръгва, без да е посял да заговори някого, и се запозна с младеж на своята възраст, тъкмо минал двайсет и шест. Някои се отбиваха от хармоничния поток на хората към изхода, заобикаляха Милчо и се качваха по стълбите зад гърба му. Горе репетираше хорът.

Църковната сграда на адвентистите на улица „Васил Коларов“ имаше типичната протестантска архитектура на храм от Нова Англия. Правоъгълният салон се разнообразяваше от сводести прозорци, а в дъното имаше амвон, подобен на дървена университетска катедра. Белите стени зад него не бяха украсени с нищо,

освен с надписа: „Ето, ида скоро“. Седящите на П-образния балкон на втория етаж виждаха целия салон долу, можеха да се надвесят и да помахат на приятел. На късата част на П-то, точно срещу амвона долу, откъдето говореше проповедникът, се открояваше така наречената галерия – ниша, проектирана специално за хористи. Тази ниша имаше свой отделен, бурен живот, който започваше след богослужение, когато повечето хора си тръгваха.

Църковният хор репетираше всеки петък вечер, събота следобед и неделя след екскурзията на Витоша. На репетиция всички влагаха цялото си старание да пеят, да пеят и да внимават да не издават друг звук, освен изисквания от диригентката Естир. Докато минат на следващата песен, когато се раздаваха новите щимове и имаше почивка.

– Теноро фино – провикна се Милчо от тенора, – басо ревисимо!

Закачките и тайните погледи започнаха.

– Басо грозо, басо грухтящо!

– Теноро пищящо!

Стреляха се басът и тенорът, най-остроумните куршуми от тенора идеха от Милчо и приятеля му Тошко, от баса се обаждаше Данчо. Жените от сопрана се намесиха:

– Басо фалшивато!

Басът отвърна със солидарност:

– В алта са алтгънчетата!

Тенорът изрева:

– Алт произлиза от алтави!

– Истината е в сопрана – подсмихна се Милчо, побутвайки леко с колене облегалките на предния ред – сопрановия.

Младите мъже отзад се разсмяха. Тошко седеше зад Бибата, Тони зад Емата, Милчо зад Стефка. Последните вече бяха женени и така Мара забавляваше тригодишния им син с рисувани кончета. Кремен още не се интересуваше от жени. Гошо Д-ъ-белия да имаше как да пее мълчешком, би го направил. Арката, баритон от операта (не беше официално църковен член), се местеше навсякъде. Да седи зад една и съща жена, беше прекалено изискване за него. Еди заемаше предпоследния теноров ред, а баща му Димитър Киров – пееше и наблюдаваше най-отгоре, най-вдясно, до хармониума.

Отначало хорът нямал великите цели, които постигна. Всичко започнало десетина години преди войната, когато две моми-

чета поканили няколко момчета да пеят на партии. Хорът не се състоеше само от необременени, неулегнали, чистосърдечни хвъркати. Но те бяха живецът. Посрещат те. Усмивват се и те карат да се чувстваш удобно. Отиват при старите хора. Мият прозорци и цепят дърва. Играят футбол. Намират разкази, стихове и песни за поетичните духовни вечери. Всяка неделя са на Вишоша. След това – на репетиция. Зимата се спускат с шейни до Княжево. Купуват си абонаментни карти за концерти. След всяко събитие се изпращат и в тъмното се държат малко за ръце. Невинаги харесват този, който харесва тях. На стари години си спомнят с умиление за идеалистичните взаимоотношения. Дори ги считат за идеални.

Постепенно и някак естествено Милчо стана лидер на тази група. След вечерната служба ще ги качи на това магическо място, галерията, ще подаде шапка. Всеки пуска, колкото има. Събират се за хляб и лютеница. Ще засвири с китарата. Ще се шегува толкова много, че чак няма да си спомнят шегите му. С изключението на момчетата, на които казва:

– Я се обърни да ти видим шарките. Уси ли си, Пепе ли си?

Това стана една от любимите шегите на момчетата, повтаряха я дълго време, и накрая взеха тези усойници и пепелянки за жени.

Случваше се да попитат някого: „Ти какъв си на Адвентната църква?“ и той гордо да отговори: „Хорист!“. Хорът беше прекрасен начин да почувстваш църквата като приятно, задружно и доброжелателно семейство, а себе си – полезен на това семейство. Милчо първо беше член на хора, а след това реши да стане член на църквата. Хористите имаха изключително добри, талантиви гласове и ако не направиха кариера като певци и музиканти, то беше само защото в тези професии не допускаха вярващи хора. Специалисти от Консерваторията казваха на Милчо, че с неговия глас е роден за оперен певец. Той обаче знаеше по-добре от тях за какво е роден.

Репетицията приключи. Орлин дотича да покаже на баща си рисунките, с които го забавляваха. Момчетата, оправдаващи се с кавалерство, трепетно пристъпиха към изпращането на момчетата от алта и сопрана. Милчо се суетеше. Стефка излезе с детето на улицата. Накрая в галерията остана само Димитър Киров, един от лидерите в църквата по това време. Милчо се увери за последно, че няма никой, и заговори в ухото му. Те си шепнеха за това,

за което много други пастори, проповедници и миряни също си шепнеха и страдаха, и пишеха писма до Комитета по въпросите на Българската православна църква и религиозните култове (КВ-БПЦРК, накратко Комитета) – назначаването на дисциплинарно уволнен пастор в ръководството на църквата. Пасторите не бяха съгласни, но държавата го посочи. Събор за избиране на ръководство, както е по Устава, тя направи немислим.

– Ти най-добре си гледай задълженията и не се бъркай в тази работа – заключи Димитър Киров.

– Щом съм помощник-проповедник, не трябва ли да помагам във всичко? – не допускаше отказ Милчо.

– За тези отношения с властта трябва опит. Стой настрана и се учи.

– Ами добре – съгласи се Милчо. – Като ще се уча, дръж ме в течение.

Димитър Киров гледаше как Милчо слиза по тясното стълбище. Познаваше го още от времето, когато играеха със собствения му син Еди под масата. „Самичко си пробива пътя това момче“, помисли си пасторът и му подвикна:

– Никой не научава накъде духа вятърът, като се излага целият на него!

– Чичо Митко, научаването не става постепенно като пълнене на съд, то е като запалване на пламък – отвърна Милчо.

Върна се няколко стъпала нагоре и се усмихна с широката си усмивка на мъжа, който често му беше като баща, изричайки кратко:

– Сократ.

Пасторите продължиха да мислят върху недоразумението с това назначаване.

В началото беше ежедневието

Навън просветля и Милчо подреди по-удобно записките си върху дървената маса. Остави ги под светлината на настолната лампа, а скупчените до тях книги разположи около светлото петно от прозореца. Огледа стаята зад себе си. Дългата, естест-

вено къдрава коса на жена му се беше пръснала по белите чаршафи. Безупречно бели. Орлин виреше ръчичките си към главата, опънат като истински здраво дете в кошчето до семейното легло. През деня, дори и през зимата, го изнасяха да спи навън под стълбите. Не достигаше място в двете приземни стаички в къщата на тъста. Помощник-проповедникът отбеляза една мисъл от Анри Барбюс: „Аз видях Исус, Той ми се откри в красота на съвършенство. Аз го обичам, притискам го до сърцето си“. Първите слънчеви лъчи зашариха по стъклото и нарушиха неприкосновеността на работните часове. Милчо угаси лампата и полека откряна прозореца. Със свежия въздух в стаята нахлуха пеперуди като големи молци.

– Миле, – каза тихо Стефка, измъквайки се от леглото. Пеперудите я последваха.

Милчо дописа поредния абзац и се извърна към нея. Тя тъкмо прибираше женствеността си в кок.

– Кажу Стефке...

– Какво е това? – тръсна се тя и размаха ръце.

– Бръмбари разни – развесели се Милчо. – Женски – добави той, гледайки колко припряно пърхат с криле и се лутат около главата на Стефка.

Тя го погледна с укор и излезе. Милчо се посмя още, после побърза да се върне към книгите. Когато и детето отиде в кухнята, Милчо издърпа магнетофона под леглото и с патетичен глас записа току-що довършената проповед. „Аз видях Исус, Той ми се откри в красота на съвършенство. Аз го обичам, притискам го до сърцето си.“ Пауза. Милчо се вдъхнови, сякаш вместо въртящите се ролки и сивия пластмасов микрофон пред него бе застанал живият Христос. „Ако потрябва, ще го оспорвам пред другите.“ Пауза, за да се преживее впечатлението. „За скъпоценния бисер Христос Микеланджело, великият художник, казва: „Истинският мир на човешкия дух не може да го достигне нито цветът, нито четката“. Не, не. Интонацията трябва да е възходяща. „Духът иска онази любов, която простира обятията си от кръста, за да ни прегърне и издигне нависоко.“

Предстояха му срещи и младият проповедник прекрати подготовката по-рано.

– Костадинка мина преди работа, искаше да те види – посрещна го Стефка в кухничката. – Бай Сандо пак я е бил.

– Стефке, защо не ме извика?

– Е, как да те прекъсвам, като се записваш?

– Сякаш за телевизията се записвам! Нали го правя просто за да се чуя и да видя какво да подобря. Едно е да обичаш книгите и самотата, друго е да обичаш хората. Станал съм проповедник, защото обичам хората. За хора винаги трябва да ме викаш, чу ли?

– Добре бе, Миле, добре. Нали казваш, че оскърбяваш Бога, ако непрестанно не се подготвяш и развиваш!

Милчо върза вратовръзката си, изчетка обувките за всеки случай и на излизане махна с ръка.

– Запомни, при такива случаи ще ме прекъсваш!

Пред църквата вече го чакаха двама младежи и още не влезли, му бутнаха в ръцете вестник, сгънат откъм заглавието: „Съществува ли е Христос?“

Христо Гешанов

Прозорците на всекидневната му гледат към площад „Славейков“, но сякаш книжният пазар се е пренесъл в стаята му и я е затрупал до тавана. Защо е един от малкото българи в американския справочник „Кой кой е“ ще стане ясно по-нататък в книгата. Тук е много млад още и му предстои да стане лектор по научен атеизъм.

Като се върнах от казармата, написах една статия – „Съществува ли е Христос?“, и я публикувах във в. „Средношколско знаме“. На 4 стандартни страници доказвах, че няма такъв човек и това е митология. Похвалих се на мой добър приятел от църквата на адвентистите. Той каза:

– Не съм толкова знаещ, но искаш ли да я дадем на Емил Димитров, той да я прочете.

Бях ходил в църквата и бях чул няколко негови проповеди, и се съгласих. Сутринта в 9 пристигнахме, седнахме на балкона, той я прочете.

– Момчета, много извинявайте, имате ли малко време, да я прочета още веднъж?

На мен ми стана драго: „Ей, виж, нещо сериозно съм направил“.

Срещата завърши в 12 и в тези три часа нещата, които Милчо ми каза за статията, казвам ти чистосърдечно, до ден-днешен будят в мен такъв срам, че крия тази статия и не смея да я покажа никъде.

До следващата среща имаше около час и Милчо се отби при Тошко. Погледа как набитата му фигура се върти в тясната работилница. Послуша ударите на чука върху желязото и попита какво ще излезе този път изпод ръцете на майстора на ковано желязо. Тошко оглади тънките си мустачки. Независимо какво казваше, винаги говореше бързо и със самочувствие.

– Все халтура искат от Съюза на художниците, какво друго.

Помълчаха отново. Мъжко приятелство.

– Кажи ми – подхвана Тошко – как да ѝ се обясня в любов на тая Тоничка?

– Тя ..., любовта, е много сложна, за да ѝ я обясняваш.

Тошко не можеше да разбере защо русата Тоничка, като си тръгна след часовете, избяга от него през задния вход на гимназията. А той беше спрял вносната си кола отпред – да се качи пред завистливите погледи на всички съученички. В очите на приятелите му колата беше „Мерцедес“, всяка западна кола беше „Мерцедес“. Интелектуалците – родителите на Тоничка, има да чакат още години, докато получат кола, и то руска. А той... ни строй го лови, ни нищо с неговото ковано желязо. Милчо отдавна бе споделил пред Тошко, че това момиче не е за него.

– Видж..., любовта има едно много лошо качество – каза Милчо, – много избързва. Идва преди приятелството, преди опознаването, преди сближаването и ги опропаства.

– Не всеки може като теб! Гукате си със Стефка в трамвая след спявка и се правите на еднopolови.

Милчо вдигна рамене. Дарбата му да убеждава действаше по-бавно при някои хора. Стана време да върви при Георги Наков, или Гошо Д-ъ-белия, както му викаха в хора, за да го различават от Гошо Мустака. Георги Наков беше назначен в Завод 12 с временно софийско жителство като нужен кадър. Милчо ходеше в квартирата му веднъж седмично и го запознаваше с основните учения на Библията.

По същото време Стефка хвана белорусата Тони под ръка и отидоха да посетят едно специално момче. Стефка се стараше да бъде добра съпруга на проповедник. За да му бъде в помощ, остави професията си на медицинска сестра. Понякога ѝ ставаше мъчно за отделението, в което всички я обичаха и я наричаха „Детето“, и отиваше да ги види. Днес обаче беше на частно свиждане, специалното момче беше болно. Но друга млада посетителка ги бе изпреварила. Завариха леглото му с отметнато одеяло, а на масата – голям букет цветя. Те, двамата, бяха излезли нанякъде.

– Значи, той е предпочел нея – разочарова се Тони. – И то насаме! Как майка ѝ разрешава да ходи сама при момче!

Тръгнаха си и Стефка я заведе в скромното им убежище с Милчо. Трябваше да я успокои.

Без символ и ритуал, без светлинка на свещичка и поглед на икона, къде един протестант ще излее душата си и ще почувства единение с висшите сили? Разполага само с Бога и с близостта на съмишлениците, и с честното приятелство. Без тайнството на литургията и престижа на тържествената роба, как един пастор ще създаде авторитет? Разполага само със Словото и с мрежа от взаимоотношения, които трябва да поддържа и обогатява. Пламъкът е символ, светецът – образ, тайнството – акт, дрехата – външност, а Словото и приятелството – същност. Милчо беше изпитал върху себе си мистичната сила на близостта със себеподобни, изчистена в протестантството до най-смисления ѝ прагматизъм. Затова градеше близост.

Надвечер Милчо се отби при съседите Костадинка и Сандо. Кокалестият селски мъж го посрещна саркастично.

– О, ето още една овчица, която само чака някой да я издои! Или ти си от доячите?

– Какво им е овчото на вярващите бе, бай Сандо? – предпазливо подхвърли Милчо.

– Обърни и другата буза, дай и другата риза! Като е така, ще си ходиш, жено, насинена и от двете страни! – плю през зъби съседът.

– Е, това е в морално отношение – подхвана помирително Милчо. – Иначе, Христос е най-големият революционер. Християнството е освободило робите, всички имат еднакви права, което е точно по комунистически. Няма женски род, нито мъж-

ки, няма грък, няма юдеин. Така пише в Библията. Ето ти го комунистическия интернационализъм.

– Айде, проповедниче – възмути се мъжът, който приближаваше пенсия, – отивай да си гледаш работата! На мен тя не ми минават!

– Пак ще поговорим, бай Сандо – остави си вратичка Милчо и се прибра вкъщи.

Обградени от четирите стени на малката стаичка, където не надничат любопитни очи и враждебни зъби не хапят, няколко съседни мълачаливо коленичиха за молитва заедно с проповедника и жена му. Засегната и разочарована, Тоничка остана да се помоли с тях. Всички сведоха глави – Анастасия и сина ѝ Иван, още ученик; Костадинка – по бузите ѝ личаха следи от сутрешния бой; Тоничка, поруменяла, затвори големите си сини очи. Молеха се в духа на своята вяра – без ритуал, само с отношение към Бога като Приятел. Един след друг споделяха нужди и проблеми, обикновен говор, но с трепетен от почитание глас. Помолиха Бог да повлияе на бай Сандо да спре побоя над Костадинка и с всевиждащото Си око да помага на любовната слепота на младите. Накрая добавиха: „Но да бъде както Ти искаш, а не както ние“. Израз, който звучеше малко като застраховка – в случай че не стане поради грешка на молителя, и като извинение на Бога, че не е изпълнил молитвата.

Първи удари

Преди петъчната репетиция на хора Милчо гледаше разсеяно, седнал на пейката в една градинка. Покрай него сякаш небрежно мина младеж, огледа се и седна на същата пейка. Носеше пакет, увит с вестник и вързан с канап. По необясним за лекарите начин Кремен се беше спасил от леталния изход на болестта „ендокардитис лента“, зеленеещи стрептококи, които нападат първо сърцето, после цялото тяло. Един професор писа за него в учебника си и пращаше студентите да видят лично пациента. „Ами, с молитва“ – обясняваше им Кремен как се е излекувал. Постепенно тръгна на църква. Милчо се сближи с него и започна да му се доверява.

– Това са всички статии от 1939 година – каза Кремен.

– Значи остава да преведеш броевете за още една година и край на списанията! Нали ги криеш добре?

– Крия ги, никой няма да ги намери, ама работата е друга – отвърна смутено Кремен, въртейки в ръцете си малка книжка. – Приятелят на баща ми си взе пишещата машина.

Милчо се навъси.

– Опитах се да убедя нашите, че понеже си нямам професия, мога да изкарвам някой лев с писане, но не можахме да намерим хубава машина по обявите.

– Много лошо – изпъшка проповедникът.

– Обиколихме сума ти адреси, все по 300-400 лева. Хем скъпи, хем стари и строшенияци. В магазина засега не получават.

– Без тези преводи няма какво да четат хората, знаеш, че не ни разрешават да печатаме. Ще се помолим в групата... А тая дребната книжка не ми е позната.

Милчо взе книжката, която Кремен мачкаше в ръцете си. Беше голяма колкото длан.

– „Религията на естествениците“ от д-р Иван Панчовски – прочете той.

– Сега минах през православната книжарница. Продавачката ми я беше запазила.

– Дай ми я, като я прочетеш – помоли Милчо. – Впрочем, ще трябва и аз да се сприятеля с тази продавачка.

– А кой проповядва да се пазим от жени! – подкачи го Кремен.

Разделиха се със смях, за да се срещнат след малко в църквата. Кремен не разбра къде отиде пакетът с преводите. Не се и опита – това беше част от конспирацията.

Хорът репетираше опера в едно действие. Разказваше се за Валтасаровия пир, по време на който персите завладяват Вавилон и слагат край на 70-годишното изгнание на евреите, когато зловеща, призрачна ръка изписва на стената: „Претеглен си на везните и си бил намерен недостатъчен“. Арката изпълняваше ролята на Валтасар, Милчо пееше арията на ангела, солата се редуваха с хора на царедворците. Между листата с ноти, които Димитър Киров му подаде, Милчо откри нещо различно:

Изложение-молба

Уважаеми другарю Председател,

Ние бяхме изненадани, че в състава на новото ни ръководство влиза дисциплинарно уволнения, бивш пастир Юрдан Михайлов Донеv. Тъй като последния има провинения и нарушения на нашия ред, принципи, верую и морал, които не съответстват на пастирския сан, и от друга страна не е спасен нашия ред да бъде поискана препоръката на църквата ни за неговото назначаване, ние направихме възражение.

В резултат религиозният ни представител пастир Д. Кръстилов излезе със следното устно обяснение на случая: „Назначаването на Юрдан Михайлов стана по искане на Комитета“. По-сетне, когато възраженията станаха по-чести и настоятелни, той започна да сплашва: „Комитетът ще вземе мерки спрямо всички, които протестират (възражават), като бъдат затваряни църкви, уволнявани свещенослужители и пр.“.

[...] Ние приемаме, че Конституцията на НРБ и Закона за изповеданията (чл. 11) ни осигуряват правото да уреждаме сами и свободно нашите вътрешни църковни въпроси.

[...] Ако обясненията на пастор Кръстилов са верни, тогава ние недоумяваме, каква полза биха имали органите на властта в България, щом като съзнателно се допуска накърняване на нашия ред, нашите съвести и морал, а и доверието на хиляди наши членове в законността в страната ни, и то само заради един нечестен, с непорядъчно поведение човек!¹

Двете части на разделената вселена си размениха първите удари, изпробвайки противника. Едната беше убедена, че другата ще бъде унищожена, а пък другата вярваше, че Бог и законите са на нейна страна. Всъщност почти се беше оформило едно разделение от хора, които мислеха, че трябва да се слушат всички нареждания на Комитета, респективно властта, защото е християнски дълг „да се покоряваме на властите“². Другите считаха, че покорството трябва да е само за нещата, които не влизат в противоречие с убежденията на съвестта, вярата и развитието на църквата.

Нито Милчо, нито подателите на изложението можеха да видят какво е написал върху техните изложения и молби в горния ляв ъгъл председателят на всевластния Комитет Александър Садъков, но го разбраха по уволнението на Борис Кирилов. Този пастор, учил в чужбина, беше един от подбудителите на мирния писмен протест и за изключването въобще от състава на църквата на Йордан Михайлов. Впрочем последният си признаваше: „Аз съм човек на властта, но милея за църквата. Затова по-добре да бъда аз, отколкото друг да дойде“.

Месеци по-късно беше панаирът в Пловдив. Това показно изложение на социалистическото производство осигуряваше единствената възможност ярващи от различни градове да се събират незабелязано. Обикаляха павилионите, разглеждаха машините, а в събота църквата се препълваше. Дошли хората да гледат, не можеш да ги спреш. В суматохата пасторското тяло успя да се събере скришом, така си мислеха поне. Решиха уволненият инициатор на писмените възражения Борис Кирилов да бъде възстановен. Започнаха планове и съвещания за избор на ръководство.

Близо година след протестите срещу нежеланото назначение в папките на Комитета бе добавена

Докладна записка

В продължение на настоящата година ръководствата на Съюза на петдесетните църкви и Съюза на адвентните църкви допуснаха в своята работа прояви на грубо нарушение на законността. [...] Ръководствата на тези секти планомерно извършват възстановяване на пастори, отстранени от Комитета за нелоялно държание, разместване на кадрите, откриване на нови църкви и пр., без да държат сметка за указанията на Комитета.

Така през време на тазгодишния мострен панаир в Пловдив, въпреки изричното предупреждение на Комитета [...] са провели нелегално отделни тридневни конференции (събори) с участието на пасторите, проповедниците и представителите на ярващите от цялата страна.

Що се отнася до Съюза на адвентистите, тяхното ръководство води своята дейност добре замаскирано и закон-

спирирано, като то е успяло да свърже и да обедини около себе си всички враждебно настроени елементи срещу народната власт [...]

Ето защо се явява спешна нужда да се снее доверието от сегашните ръководства [...] като не се бърза с утвърждаването на нови [...]³

Беше само 1962 г. и за бъдещите удари на режима никой не можеше да предполага, но те щяха да накарат всеки да вземе решение. Засега Милчо приемаше, че не е нередно да протестираш по законен мирен начин за законните си права. Принципът е принцип, когато се спазва.

Невидимата ръка

Премиерата на операта „Валтасаровият пир“ се състоя една събота вечер. Църквата беше препълнена от вярващи и хора, които просто бяха чули за събитието. Изпълваха салона, трупаха се зад отворения портал към фоайето и стигаха до тротоара на улицата (това днес нито тази, нито друга църква иска да си спомни, иначе трябва да се срути от срам, като си помисли колко е празна сега, в свободата). От вълнение и радостна възбуда трептяха дрехите, нотите, дори гласовете на хористите. В суматохата преди началото Кремен мушна сгънат на четири лист в ръцете на Милчо.

– Подарък!

Докато вземаше листа, погледът на проповедника се спря неволно на обувките на приятеля му. Кремен се гордееше с черните си трандафори. Купи си ги изискани, за да му отиват на костюма за църква. Бяха по последна мода – незнайно защо наречени трандафори. Представяваха мъжки обувки с дълги остри върхове като чехлите на Малкия Мук, илюстрирани в една детска книжка. С Кремен Милчо се държеше по-различно, даже в случая си замълча, а на другите размахваше изрезка от вестник „Народна младеж“. Там Тодор Живков се обръщаше към медиите да се очистят от модата на „бостанските плашила“ – островърхи обувки, дълги коси, къси поли. Милчо вярваше, че за да си религиозно принципен, трябва да си по-приличен от една телевизия.

Докато подреждаше листата с нотите, той хвърли поглед върху написаното на машина:

В къщурка, в колиба – какво ме е грижа?
Аз имам в Небето палат, а не хижа!
А имам ли горе при Бога имот,
все някак ще мина тоз земен живот!
От три пишещи машини в ЦУМ едната е моя!

Милчо отиде радостно при Кремен и той му прошепна:

– Чисто нова „Ерика“ само за двеста лева! Баща ми случайно минал през ЦУМ, а те точно докарали за първи път машини, трички в целия ЦУМ. И продавачките не знаели откъде. Той успял да вземе едната!

Двамата толкова се подуха от щастие за това чудо, че бяха готови да изкрещят високо цялата опера.

Операта се градеше върху историята за Даниил, опитите той да бъде подчинен на вавилонските вярвания и обичаи и поразителните му пророчества за хода на човешката история. Даниил се вълнувал от съдбата на своя народ и от желанието си да разбере кога ще свърши пленът му в чуждата земя. В отговор Бог му изпратил нощно видение, в което му разкрил не само бъдещето на юдеите, но и на целия свят. Даниил видял странна статуя, всяка част на която била направена от различен материал. Материалите символизирали световните империи и времето след тях, когато едни от народите ще бъдат от желязо, други от кал. Милчо вярваше, че живее в това време. Единственото събитие, което предстоеше да се случи според символиката на статуята, беше падането на камъка, след което се установява ново царство – Божието. Даниил разбрал, че страшният за народа му потисник Вавилон ще падне и след него ще има още много история. Милчо и останалите знаеха, че комунизмът няма да осъществи програмата си да завладее целия свят, няма да стане нова световна империя, а ще бъде победен от Божията ръка. Само че как ще дойде Пришествието, се питаха, след като е пророкувано още, че преди края на света Евангелието ще се проповядва навсякъде, до най-затънтеното кътче, а сега комунизмът пречи. Успокояваха се, че техният Бог ще намери начин.

По сценарий в края на операта се чуваше глас зад кадър. Докато се пееше последната ария, един млад проповедник, тенорче и толкова висок и слаб, че никой не очакваше да извади кой знае какъв глас, излезе от мястото си в хора и застана зад диригента, до колоната, където свършва балконът. Опря ръка на колоната и се надвеси над салона. Прозвучаха последните акорди. Развълнувани и затихнали в размисъл, хората не очакваха друго. Точно тогава над главите им, от горе, от галерията, се стовари мощният и тържествен глас на Паралиев. Този вик не може да се опише, може само да се имитира, както го правеха хористите в закачките си месеци наред след това, за да се плашат един друг:

– Съшшш-тата нощ – гласът наблягаше на ъ и ш.

Хористите бяха вперили очи в него с вълнение и наслаждение. Той продължи:

– Валтасар беше убит и престолът му беше зает от персийския цар Кир.

Но хората едва ли чуха тези важни думи, защото неочакваният глас ги беше изненадал и пресякъл насилствено преживяването. Паралиев така и не разбра защо слушателите се смутиха, а хористите се забавляваха. Сцената трябваше да внуши ужас и да предаде осезателно парализиращия страх у царя и царедворците, впуснали се в пируване в тронната зала на двореца. В последната нощ от царуването на Вавилонската империя, преди да бъде покорена от персицеца Кир, се появила зловещата призрачна ръка и написала на стената: „Претеглен си на везните и си бил намерен недостатъчен“. Малко след това царят бил убит, а Вавилон – превзет.

Невидимата ръка бдеше над всички. Както вярваха те, в този случай Ръката пазеше малката им вселена и заплашваше да всее ужас в неприятелите им. И от време на време се побояваха да не би пък и за тях тя да напише, че са намерени недостатъчни.

Заподозреният шпионин

Милчо и Стефка се прибираха пеша от поредното посещение, съчетано с гостуване. Хванато за ръцете им, детето ги свързваше като мост, който се люшкеше насам-натам в опити да заобикаля навалищата в топлата надвечер. Стефка правеше дълги

планове с равномерно, монотонно говорене, което унесе Милчо в проповедническите му проблеми. Пристигнаха на „Трайко Китанчев“, тяхната улица. Когато отвориша портичката на двора, разбраха, че у тях има някой. Орлин се затича и нахлу в стаята, напълнена от приятелите на баща му. Бяха се разположили около масата.

– Ние мъжевете сме тук! – извика радостно той.

Студентът по медицина Тони опъваше вечната си усмивка и дълги крака пред вратата, до него на миндера надничаше мило-видната замечтана физиономия на Еди, мяркаха се тънките мустачки на Тошко. Четвъртият от компанията, Арката, леко плешив застаряващ ерген, с гъсти черни вежди, попиваше някаква вода на мивката.

Стефка се разшета да сложи маса за гостите. Милчо седна при тях с Орлин в скута. Говореха за жени.

– Ако нямаше красиви жени, нямаше да има и ад – намеси се Милчо.

Стефка сложи чиниите със салатата и го стрелна с поглед. Залови се да реже хляба.

– „Ад“ на Данте – поясни Тони.

– Тоничка-Поничка не е за теб, Тошко – подхвана сериозно Милчо. – Ако поне малко разбирам от хора, бих казал, че докторът трябва най-после да я забележи.

– Не приемам постъпките ѝ – отвърна енергично Тони. – Какъв е този човек, това човек ли е да ме следи как изпращам Емата и после да ѝ се обажда по телефона и да казва, че всичко знае. Какво знае?!

Стефка сложи панера с филиите и приборите.

– Време трябва за тези работи, не бързайте, то ще си покаже – каза тя и се обърна да отвори фурната. Чу се провикване. „Аа-а-а!“

В отговор на вика ѝ четири мъжки гласа се разсмяха гръмко, над всички се извисяваше кадифеният баритон на Арката.

– Вие ли обрахте така тавата? – възкликна Стефка.

– А аз измих чиниите – изпъчи се Арката, който и без това си имаше изпъчена стойка и малко коремче.

– Ние мъжевете, ние мъжевете – възторжено закрещя Орлин.

Милчо беше развеселен доволно от случката. Тайно провери как Арката е измил чиниите, че си беше гнуслив. Със Стефка и детето хапнаха салатата с хляб и останките от хайвер, направен от грис.

– Е, това не сте го намерили – Стефка поднесе победоносно безалкохолно вино от трънки.

Те растяха колкото си искаш и безплатно.

Милчо извади китарата, Орлин провеси крака пред пианото и двамата изсвириха весела детска песничка, която бяха репетирали. Стефка захвана да готви пълнени чушки с ориз.

– Bravo! – след изпълнението хористите насърчиха детето.

Милчо са завъртя покрай Стефка и не се сдържа да си гребне с пръсти от суровия ориз.

– Е, човек трябва да измисля постоянно начини свиренето да е интересно – каза между хапването той.

– Ама ти суров ориз ли ядеш! – учуди се студентът по медицина.

Милчо се сконфузи.

– Вкъщи заключваха яденето..., навик!

Стефка остави готвенето и отиде да слага малкия в леглото. Разговорът се завъртя за църковни неща и проповедникът спомена Георги Наков.

– Гошо Д-ъ-белия – потвърдиха те. Цяла вечер репликите им се прескачаха и сбутваха, както краката им под малката маса. – Един нормален разговор не можеш да проведеш с него.

– Затворен тип.

– И все те пита такива едни въпроси... Какво работи баща ти... Къде си учил...

– Откъде е майка ти...

Навън притъмняваше и мъжете взеха да стават.

– Ама тръгнахте ли си вече? – забеляза Милчо. – Айде тогава, няма да ви изпращам. Както сами сте дошли, сами си отивайте!

– Ела, да си сигурен, че няма да се върнем!

На двора Милчо успя да подшушне на Тошко, че Георги е от съмнителните, може би е пратен.

– Бъди предпазлив и предупреди Кремен да внимава, гледам го много говори с него.

– Да предупредим ли и други? – с неспокоен шепот отвърна Тошко, докато се прегръщаха.

– Засега трайко китанчев.

Името на тяхната улица, макар и на партизанин, беше станало жаргон в цяла София със смисъл – да си траеш. Трайко Китанчев. Звучно. И някак абсурдно.

Милчо стоя дълго и гледа отдалечаващите се мъже. Мирисът на липи и люляк го замая, раздвижи младата му кръв и му се прииска да скита в тази топла, дъхава утроба на живота, омайна и загадъчна, предвещаваща летни горещини. Откъм гърба му замириса на запечени пълнени чушки. За човек, който става в пет, му беше време да ляга. А имаше още работа – да се моли. Стоя на колене до леглото, докато краката му изтръпнаха. А те бяха навикнали на тази поза. Семейството, хората от църквата, проблемите с ръководството, любовните несполуки на приятелите, заподозрения шпионин – Бог трябваше да се погрижи за всичко. Когато се изправи бавно, Стефка беше задрямала, гушната в снежнобелите постели. Милчо разкопча ризата си. Очилата и ръчния часовник беше свалил преди молитвата, така да се каже без декорация заставаше пред Бога, напълно безпомощен и без приспособленията за улеснение на живота, зависещ единствено от Неговата милост. Стефка се разбуди:

– Ама качествена се оказа тази риза, не ѝ личи откога е.

Милчо нежно прегърна жена си.

– Първата риза в живота ми, подарък от теб.

Но какво е нежност без шега, любов без смях, бедност без самоирония? Само слабост, нищо друго.

– Знам защо ми я подари. Тогава ти чу, дето си пришивам якички на пуловера.

Той говореше за един случай в църквата, при който приятелят му Фони Реснаря му подшушна:

– Даскале, ризата ти нещо се е скъсала.

– Нямам риза – отвърна той и опипа вечното сиво пуловерче, с което ходеше тогава. Над деколтето около врата прилежно лежеше бяла яка, с която трябваше да изглежда по-официално, че имаше излизане на амвона. Още не бяха го поканили за проповедник. Крадешком погледна през рамо към задния ред. Сините очи на Стефка се отместиха.

– Хазяйката ми дава яките на починалия си мъж и ги зашивам.

Споменът не беше толкова далечен и Милчо замечтано се излегна до Стефка.

– Хайде, признай си, тогава ме съжали.

Стефка мълчеше и оправяше одеялото. В сутерена беше хладно дори в началото на лятото. Накрая отговори:

– А ти спомняш ли си, като ни запознаха, как веднага каза, че след шест години ще се ожениш за мен!

– Бях прав както винаги! Апък ти беше малко глезена и знаеше да отговаряш. Как ми се сопна, че си ме виждала още като дете да търча след топката на летовището в Своге.

Милчо обгърна с ръка възглавницата на жена си.

– Значи обичаш тайничко да гледаш, а!

– Ти пък никога нищо не забелязваш – направи се на разсърдена Стефка и наказа мъжа си с една история.

Един ден, като се разхождала със съученички от Търговския техникум, минали покрай Сточна гара. „Не, само не натам!“ – мислела си Стефка. Безпричинният момичешки кикот обаче се умножавал, също толкова неуправляеми били и краката на веселата група.

– А моят ще става адвокат като баща си!

– А моят го приеха в Софийския втори по бал!

– А моят ще го уредят с вила в Драгалевци!

Моят, моят, моят – думите отеквали в Стефка както ударите на чука върху струпаните на ъгъла щайги. А вие да знаете моят какъв е! Защо се случи точно сега да е на работа, когато минават оттам? Накривил шапка от вестник, съблечен по фанелка, ремонтира счупените дървени щайги. Може да е слаб и не особено висок, но е жилив и мускулите му са си точно като на мъж! Добре, че Милчо не ги забелязал. Иначе трябвало да го запознае с момичетата и да им каже, че това е „нейният“. След този случай Стефка му купила хубава, фина бяла риза.

– Гузна съвест, още трябва да я изкупваш, още! – и Милчо се мушна под одеялото.

Отвън довя люляков сън.